

Tresors del Barroc

L'arquitectura del Barroc tardà vora La Ruta del Cister: l'essència del vi transformada en identitat cultural, art i patrimoni

ANNA ISABEL SERRA MASDEU. *Historiadora de l'art*

TRESORS DEL BARROC

Portalada de l'església de Santa Maria de Barberà de la Conca (1792-1796). Damunt la porta hi ha incorporat el timpà romànic, amb la imatge de la mare de Déu, procedent d'una església anterior. Fotografia: Josep Borrell Garcipons

Els pobles i ciutats de les comarques que voregen la famosa Ruta del Cister serveixen un altre tipus de patrimoni religiós, menys popularitzat, però que gaudeix d'històries i de biografies més exquisides i interessants del que a simple vista es pot pensar. Es tracta del patrimoni arquitectònic religiós, tant el dedicat a les construccions parroquials com a les ermites del segle XVIII, que conformen un *corpus* artístic realment impactant i valent en aquestes comarques a causa de l'elevat nombre i bona factura d'aquests elements. Com a exemple, podem dir que més d'una dotzena de municipis de la Conca de Barberà van construir edificis religiosos de nova planta (exceptuant ampliacions o capelles) al llarg de l'època del barroc o a les acaballes de l'esmentat període. A primer cop d'ull es pot pensar que tots ells tenien una mena de pensament comú o que els ocorria alguna cosa semblant. Efectivament, una espècie de voluntat col·lectiva, ja fos guiada per la fe, per la necessitat, per manifestar el seu orgull o sentiment d'identitat o la suma de tots aquests factors va impulsar el fet que s'embellissin o que es construïssin de bell nou els seus edificis religiosos.

Aquella voluntat, de manera dràstica, conseqüent i decidida, caminava cap a un objectiu molt concret i visible, com poques vegades a la història de l'arquitectura s'ha fet: construir un nou temple parroquial a partir de l'empenta i l'esforç de tot el poble. Tota una proesa que cada edifici necessita explicar i compartir amb visitants que vulguin esbrinar les seves arrels històriques.

L'OBSTINACIÓ DELS POBLES FRUIT DEL VI I DE L'AIGUARDENT

Aquesta veu unitària tenia un fil conductor comú que va permetre als feligresos del segle XVIII invertir en l'art, una idea que avui resulta gratament increïble i obstinada. Els homes i les dones de l'època del barroc van apostar per la construcció de les seves

esglésies (*o fàbriques*) imbuïts pels beneficis arribats del cultiu de la vinya. La recuperació dels nous terrenys guanyats als erms i botjars va permetre augmentar les hectàrees destinades al conreu dels ceps. La vinya, que sempre ha estat agraïda en aquestes terres, va permetre generoses collites que van augmentar la producció de vi. El vi es va transformar en aiguardent, producte estrella de molts dels nostres pobles, que obriria nous mercats estrangers i generaria prosperitat econòmica, social i demogràfica.

Malgrat tots els problemes que va concentrar (polítics –el segle no va començar massa bé–, socials i fins i tot malgrat els entrebancs meteorològics que afectaven les collites), el segle XVIII fou un llarg segle ple d'afany emprenedor. Calia molt de coratge per transformar arquitectònicament i urbanísticament l'arquitectura d'ús públic i també la corresponent a l'entorn privat; malgrat tot, aquest atreviment es va tenir.

La bonança econòmica va afavorir un augment demogràfic que va fer que les esglésies -llavors romàniques, gòtiques i renaixentistes- quedessin petites els dies de festa o de celebració religiosa per acollir els seus fidels. I si algú no era conscient d'aquesta necessitat, sempre hi havia qui podia capgirar el parer dels que no veien viable construir un nou edifici. Aquesta tasca d'adoctrinament es reservava a arquebisbes, clergues, visitadors i predicadors, els quals animaven a transformar la vella església.

Les esglésies es construïen a "tomb de poble", cosa que implicava tots els caps de casa, joves i mà d'obra en general a construir la fàbrica. Al capdavant

de l'empresa sovint hi havia el rector, el batlle, el senyor de cada poble o lloc i algú que sabés llegir i escriure correctament. A continuació s'anava casa per casa i s'avisava perquè cadascú s'autoimposés una quantitat sobre les collites –normalment un quinze, un vintè o un trentè (o qualsevol altra quantitat estipulada prèviament) aplicable al total del que collia durant uns anys determinats. Una vegada el notari rubricava l'acta en la qual tots es comprometien a pagar l'import estipulat, començava un altre periple tan o més interessant que els anteriors: calia parlar amb mestres de cases i arquitectes perquè fessin els plànols (les *traces*) i establissin les condicions (capitulacions) adients de la futura *tabba* (condicions) del nou temple. Un cop efectuada la subhasta pública, s'escollia el mestre que s'ajustava més econòmicament al que s'havia plantejat als plànols. Després, el mestre, llibre d'obra en mà, començaria a anotar des del dia de la posada de la primera pedra de l'edifici (una veritable festa plena de trets propis de l'escenografia i religiositat barroques), als noms dels traginers que transportaven les carretades de pedra, passant pels llocs d'on sortia aquest material, qui pastava la calç i a quin preu es comprava, quants jornals d'homes i de joves (sovint molt joves) s'havien fet aquella setmana, incidències, si havia plogut i s'havia aturat l'obra o si algun jove aprenent havia caigut d'alguna bastida i s'havia fet mal. En el que aparentment semblava un desordre constructiu i de moviment de molts homes dedicats a les seves tasques més específiques, només hi havia ordre per aixecar aquests edificis que avui en dia són veritables referents arquitectònics per als historiadors de l'art, curiosos, vilatans i públic inquiet.

L'ESTÈTICA DE LES ESGLÉSIES: ENTRE DUES MODES ARTÍSTIQUES

L'obstinació dels avantpassats dels camptarragonins actuals va haver de superar obstacles que, per a la gent acostumada a treballar com s'havia fet durant centenars d'anys, eren gairebé inassumibles i fora de lloc. Per aquest motiu, les esglésies i ermites aixecades principalment en el darrer quart del segle XVIII navegaven estèticament entre dues modes antagoniques. Una d'elles era hereva de l'expressió barroca, la qual feia més d'un segle que havia anat acomodant el seu repertori als murs, façanes, arquiteus, etc. Era un estil preuat i, fins i tot, de fàcil lectura per als feligresos i comitents. L'altre estil en discòrdia procedia dels acords gestats a les aules de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid, que volia centralitzar i unificar les múltiples expressions de l'art barroc en una escola

TRESORS DEL BARROC

Façana de l'ermita del Remei d'Alcover (1761-1772). Fotografia: Josep Borrell Garcipons

Doble pàgina anterior: Portalada de l'església de Santa Maria de Poblet. Fotografia: Josep Borrell Garcipons

La portalada barroca de Santa Maria de Poblet

Data del segle XVII i està inserida en la muralla medieval que tanca el monestir i precedeix l'entrada inicial al temple. Lluís Ramon Folc de Cardona va patrocinar l'obra i fou construïda entre 1669 i 1717

La va dissenyar Miquel Massalva i els constructors o els mestres de cases van ser Francesc Portella i Josep Llagostera. Consta d'una gran portalada dividida en dos pisos, amb accés rectangular, i flanquejada per dues columnes a banda i banda que allotgen les imatges de Sant Bernat de Claravall i de Sant Benet de Núrsia. Corona aquest cos l'Assumpció de la Mare de Déu

Les imatges, més tardanes de la portalada, són de l'escultor Domènec Rovira el Jove. Als costats d'aquest eix central hi ha dos ulls de bou profundament treballats i envoltats per columnes salomòniques (datades per alguns autors entre 1720-1724) que potencien l'aspecte barroc d'aquesta entrada. AISM

TRESORS DEL BARROC

Portalada de l'església parroquial de Sant Martí de Maldà (1602-1668)

Pàgina següent: antiga porta del cor, actualment porta principal de l'església de Santa Maria de l'Alba, de Tàrraga (Fra Josep de la Concepció, 1672-1742)
Fotografia: Josep Borrell Garciaipons

creativa unidireccional que s'havia d'utilitzar a tota la península. Calia eliminar gremis i mestres de cases per confluïr en un art, l'acadèmic (precursor del futur neoclassicisme), que regnaria per damunt de l'art emprat al llarg del barroc.

Vista aquesta premissa, explicar la biografia de cada edifici resulta més interessant ja que els responsables d'alguns monuments es van adreçar a l'entitat madrilenya per demanar-los assessorament i seguir els passos adients als seus dictàmens. En altres casos, els va poder el sentiment i la unitat popular per crear un edifici que els agradés a ells i no pas a una entitat alimentada pels criteris del monarca Carles III. Tot i amb això, la presència invisible dels nous requeriments centralistes seria una mena d'ocell silenciós que planejaria per damunt de la veu popular que generaven aquelles noves empreses, especialment les que es construïren a les darreres dècades del segle XVIII.

Aquesta mena de pensament ambivalent, més la decisió que prenia cada lloc sobre com havien de ser les seves esglésies, les feia -i les fa- poderosament atractives. Sens dubte, cada església de les terres de La Ruta del Cister manifesta una personalitat pròpia, característica, també, dels mestres de cases que hi van deixar la seva empremta i segell creatiu personal, aspectes que les fan senyorejar a la línia de l'horitzó de cada poble, d'una manera especial i massa silenciosa per tot allò que poden aportar a la seva fortuna crítica.

ALGUNES PROTAGONISTES

De patrimoni religiós barroc o del barroc tardà no només se'n conserven les esglésies parroquials. Aquella moda artística arribaria a altres edificis religiosos força emblemàtics. Per exemple, pel que fa a la Catedral de Tarragona, cal esmentar obligatòriament la Capella de Santa Tecla (1760-1775), obra del barceloní Josep (de) Prat (c. 1730-1788), el qual bastiria una capella força impactant, amb una estètica considerada com a "barroc classicista".

Altres espais paradigmàtics de La Ruta del Cister com ara el Monestir de Poblet o el de Santes Creus allotgen altres architectures elaborades també al llarg del segle XVIII. A Poblet, emparats per les iniciatives de diversos abats, es van fer un pou de gel (1748), una font (1783), les Cases Noves i la Sagristia Nova, alçada pel mestre de cases Tomàs Minguillot, la qual manté una inscripció datada entre 1789 i 1792 que indica que en aquells anys es va guarnir i continuar (encara que, segons alguns autors, es va acabar de construir molts anys abans ja que el 1736 es va fer un nou contracte de seguiment de la fàbrica). La Sagristia havia comptat amb joies pictòriques signades, entre d'altres, per Josep Bernat Flaugier. Hi ha encara més elements construïts en una època d'expansió del Monestir com ara la façana del Palau de l'Abat, la decoració de rocalla o una altra façana més cridanera per la seva estètica inserida als murs de tancament del monestir: la portalada de l'església dedicada a l'Assumpció de Maria, patrona del Monestir i encomanada pel duc de Cardona.

Al Monestir de Santes Creus el visitant és rebut quasi amb recursos barrocs; és a dir, amb una portalada, la de l'Assumpta, que tanca el perímetre del recinte abacial i, alhora, obre amb la seva presència el gust per l'escenografia que tant buscava aconseguir el llenguatge artístic del segle XVIII. Al costat, fora d'aquest recinte, la Capella de Santa Llúcia, de façana esgrafiada i datada el 1741, fou bastida damunt del temple romànic inicial.

Però la força creativa d'aquella època també va aturar-se en la creació, de bell nou, d'un santuari: el de Santa Maria de Passanant. Aquí, l'arquitecte anteriorment esmentat, Josep Prat, va construir un edifici religiós destinat a acollir nombrosos visitants; per això va bastir un cambril de considerables dimensions que ja havia existit segles enrere, la categoria del qual mereixia una arquitectura adient i que la dignifiqués. Les obres que va dur a terme

TRESORS DEL BARROC

Església parroquial del Pla de Santa Maria
Fotografia: Elena Milà Fortuny

Portalada de l'església de Santa Maria Magdalena, de Blancafort (1793-1801)

L'església parroquial del Pla de Santa Maria

Aquesta església es va construir al llarg de les darreres dècades del segle XVIII, després que els feligresos del Pla decidissin mantenir dempeus la vella església romànica del poble, la de Sant Ramon, i no desmuntar-la per transformar-la en material per a la nova. Aquest fet va comportar la divisió del poble en dos bàndols que, finalment, van trobar el consens per emplaçar el temple on encara avui es pot localitzar.

La construcció d'aquesta fàbrica es deu a Clement (pare) i Josep Daura (fill), mestres de cases de la vida de Seròs, els quals van haver d'afrontar nombroses revisions al llarg dels anys setanta i vuitanta del segle XVIII per part de diversos experts que avaluaven si l'obra avançava de manera adequada. La fàbrica es va contractar per 17.300 lliures i es va usar pedra de llisos del coll de Lilla.

De l'edifici, destaca la portalada, flanquejada per dues columnes altes que aconseguen dotar de moviment aquesta entrada i que es trenquen just per sota de la rosassa. El coronament de la façana és corb i, al costat de l'Evangeli, s'hi aixeca un campanar, mentre que a l'altre costat hi ha la base d'una segona torre que no es va arribar a fer. L'interior, de planta de creu llatina amb tres naus i capelles laterals amb volta de canó amb llunetes a la nau central i arista a les laterals, és un dels conjunts més treballats de les esglésies aixecades en aquell període, tant des d'un punt de vista visual, amb pilars alts que permeten una visió unitària de l'interior, com per la magnífica elaboració de la cúpula i el tabor, amb elements escultòrics que incrementen l'estètica barroca del conjunt. AISM

aquest arquitecte (amb dibuix inclòs de l'església parroquial d'Alió) feien caminar l'arquitectura cap a noves lectures, cada vegada més sintètiques, pràctiques, funcionals i impregnades de les contradiccions pròpies d'una època que sumava moltes tendències i gustos a causa de la seva àmplia formació. Ell i els mestres de cases locals presenten un art barroca ple de cares, la qual cosa, sens dubte, el converteix en una de les millors cartes de presentació del que es va construir a les terres que miren cap a La Ruta del Cister.

No deixen de cridar l'atenció les esglésies construïdes en pobles com ara Biure (obra iniciada el 1775) o les Piles (contractada el 1784 al mestre Josep Pomés Coca, que vivia llavors a Sidamon). El cens de Floridablanca registra 114 habitants a les Piles de Gaià, però fins i tot els pobles de menys habitants emprengueren la construcció d'edificis amb volumetries que encara continuen impactant avui en dia per la seva grandària.

Alguns pobles com Alcover aixecaren ermites amb un clar regust barroca com la del Remei; això sí, en aquesta ocasió la paternitat requeria l'escultor vallenc Lluís Bonifàs i el mestre de cases de Montblanc,

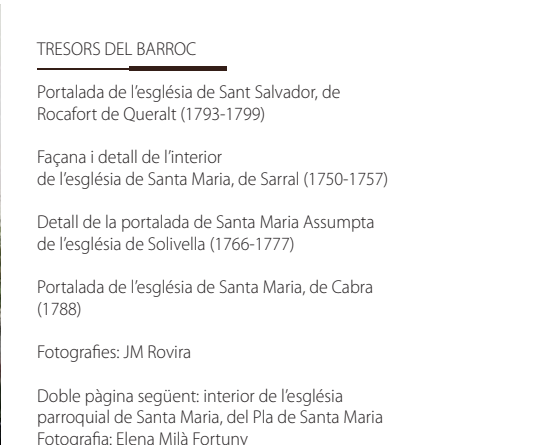
Francesc Tomàs (el 1766 ja es documenten les primeres factures que registren ambdós professionals).

La parroquial del Pla de Santa Maria, lliurada a Josep Daura, mestre de Seròs, als anys setanta del segle divuit va haver de pugnar amb l'església romànica de Sant Ramon de la mateixa localitat per trobar un lloc adient per situar-la i també amb l'acceptació del veïnat, que no acceptava enderrocar la romànica per bastir-la. Aquest temple és un dels més agosarats pel que fa a la manipulació dels murs, cor, cúpula, etc. per dotar-los d'un esperit purament barroca. La construcció de la fàbrica del Pla va durar molts anys i fou conflictiva, per la qual cosa va requerir la visita de molts mestres de les rodalies i d'altres experts més llunyans geogràficament que analitzaren -*visuraren*- si el desenvolupament de les obres era el correcte. Alguna cosa semblant va passar a les esglésies de Barberà de la Conca i de Blancafort o de la Riba.

A la Riba, el mestre de cases Ramon Salat, llavors habitant de Santa Coloma de Queralt, contractava la fàbrica de Sant Nicolau el 1765. També són molt interessants algunes portalades de bona factura com la de Barberà de la Conca o Blancafort, amb columnes que sobresurten del mur que les allotja

i s'acosten d'una manera silenciosa als fidels i que són una excepció a les mesurades i prudents façanes d'altres indrets com ara les esglésies parroquials de Solivella, Cabra del Camp o Puigpelat. L'església de Vilallonga explica molt bé el trencament de l'art del segle XVIII i actua com un veritable punt d'inflexió per entreveure com seria l'art del segle XIX. Aquell temple el va executar l'arquitecte José Miguel de Toraya seguint els dictàmens artístics de l'Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid ja que els vilallonguins volien seguir els passos burocràtics i protocol·laris per construir una església segons havien dictat les Reials Ordres. Les columnes gegantesques, el frontó que tanca la façana de manera apaïxada o les finestres termals de l'interior anuncien l'arribada del pensament classicista com a pauta artística a seguir a finals del segle XVIII.

Tots els edificis als quals hem fet referència de puntetes, i tot el llarg catàleg dels que no hi són, esdevenen imprescindibles a l'hora d'incorporar quelcom inèdit o rellevant al gegantesc arbre creatiu de l'arquitectura barroca generada vora les terres del Cister. ■

TRESORS DEL BARROC

Portalada de l'església de Sant Salvador, de Rocafort de Queralt (1793-1799)

Façana i detall de l'interior de l'església de Santa Maria, de Sarra (1750-1757)

Detall de la portalada de Santa Maria Assumpta de l'església de Solivella (1766-1777)

Portalada de l'església de Santa Maria, de Cabra (1788)

Fotografies: JM Rovira

Doble pàgina següent: interior de l'església parroquial de Santa Maria, del Pla de Santa Maria
Fotografia: Elena Milà Fortuny

Tresors del Barroc

La font de les Canelles o dels Comtes: l'aigua com a monument a Santa Coloma de Queralt

Maria Garganté Llanes

La vila comtal de Santa Coloma de Queralt desprèn història en cada una de les pedres que en conformen la fesomia, des dels superbs edificis de l'església o el castell, fins al priorat de Santa Maria de Bell-lloc, passant per l'atractiu de les seves places porxadés.

Però sovint oblidem en els nostres recorreguts construccions més humils en aparença, però que s'ens revelen d'una importància cabdal per a la història quotidiana de la població. I és que l'arribada de l'aigua no era un fet banal en aquestes viles de rius migrats i secaners com el Gaià, i la construcció d'una font sempre era entesa com una acció benefactora. La de Santa Coloma fou construïda el 1614 per Dalmau III de Queralt, virrei de Catalunya i comte de Santa Coloma, que va morir assassinat a Barcelona l'any 1640, durant les revoltes del Corpus de Sang.

La font té vuit canelles que reproduïxen grotesques carasses, de la boca de les quals brolla l'aigua del Gaià. Aquestes se situen en una paret de carreus encoixinats, amb un entaulament superior que dona pas al coronament constituït per una capelleta amb la imatge de Santa Coloma, rematada per un frontó semicircular migpartit per una esfera central. Dos alerons, que ostenten cadascun els emblemes heràldics dels Queralt, uneixen aquest coronament amb els extrems del mur, delimitats al seu torn per dues esferes sobre sengles podis. Altres fonts monumentals de l'època i de característiques semblants les trobem a Os de Balaguer, Guissona o Torà, per posar-ne només alguns exemples.

A pocs metres s'hi ubica una notòria creu gòtica; actualment una còpia de l'original es guarda a l'església de Santa Maria del Bell-lloc. ■

Tresors del Barroc

L'església parroquial de Santa Maria de Maldà: la "catedral" de la Vall del Corb

Maria Garganté Llanes

La silueta del poble de Maldà, situat en una elevació de la vall del Corb, està definida per la presència contudent del castell i el campanar de l'església parroquial. Aquesta fou construïda al final del segle XVIII, en substitució de l'antiga església romànica, que s'havia fet petita. Les obres de l'església van fer-se entre 1796 i el 1805, quan es va beneir el nou temple. El mestre d'obres responsable del projecte i la seva materialització fou Francesc Albareda, originari d'Os de Balaguer.

L'església està situada en un dels punts més elevats de la població i en un carrer bastant estret, que en dificulta la visualització. Un grup de pilastres gegants divideixen la façana en tres cossos verticals. El cos central està rematat per un coronament semicircular, que recupera els models de l'església de la Ciutadella de Barcelona i de la contrafaçana de la Universitat

de Cervera. La portada és la mateixa que Francesc Albareda utilitza també a les esglésies de Rocafort de Queralt i el Palau d'Anglesola, d'arc de mig punt amb dues columnes per banda, i amb un gran timpà semicircular que alberga al seu interior una capelleta buida. Al costat esquerre de la façana se situa el campanar vuitavat i amb llanternó. L'interior de l'església presenta un tipus de planta de saló, que consisteix en tres naus cobertes a la mateixa alçada. El creuer es troba centrat per una cúpula plana sense traducció externa i amb els quatre evangelistes esculpits a les petxines.

Es tracta, en definitiva, d'un temple de grans dimensions, que recull a l'interior la influència de la catedral nova de Lleida, construïda pocs anys abans i que esdevindrà una referència ineludible per a les noves esglésies de l'època, sobretot les construïdes a les comarques lleidatanes i tarragonines. ■

